

Світлана СОРОКА

Чорноморський державний університет ім. Петра Могили

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ СЕНАТУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА З СЕЙМОМ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ФУНКЦІЇ

Аналізуються особливості взаємодії двох палат польського парламенту в процесі реалізації найважливішої парламентської функції – законодавчої. Досліджується досвід Польщі, який може бути корисним для оптимізації роботи органів державної влади України.

Ключові слова: бікамералізм, парламент, функції органів державної влади.

Светлана Сорока. Механизмы взаимодействия Сената Республики Польша с Сеймом в процессе реализации законодательной функции

Анализируются особенности взаимодействия двух палат польского парламента в процессе реализации важнейшей парламентской функции – законодательной. Исследуется опыт Польши, который может быть полезным для оптимизации работы органов государственной власти Украины.

Ключевые слова: бикамерализм, парламент, функции органов государственной власти.

Svitlana Soroka. Mechanisms of cooperation of the senate of republic of Poland with the sejm in the process of legislative function realization

The peculiarities of cooperation of two chambers of Polish parliament in the process of realization of major parliamentary function – legislative are analysed. Experience of Poland, which can be helpful for optimization of work of public authorities in Ukraine, is investigated.

На сучасному етапі розбудови української держави питання двопалатного парламенту стає все більш актуальним. Пропозиції утворення другої палати парламенту постійно висловлюються політиками і державними діячами протягом усього періоду незалежності нашої держави. Уведення двопалатної структури парламенту в Україні передбачається також згідно з поданим Президентом України В. Ющенко на всенародне обговорення Проектом Закону України «Про внесення змін до Конституції України».

Досвід функціонування двопалатного парламенту в Польщі може бути досить корисним для України. Урахування позитивів і негативів польського бікамералізму допоможе з'ясувати питання необхідності запровадження в Україні другої палати парламенту, а в разі позитивної відповіді сприятиме пошуку більш ефективної моделі двопалатного парламенту в Україні.

Проблема взаємодії законодавчих органів Республіки Польща є недостатньо дослідженою в українській історіографії. Лише окремим

аспектам даного питання в контексті розгляду інших державно-управлінських і політологічних проблем були присвячені наукові праці вітчизняних учених, серед яких слід виокремити В. Журавського, Є. Скребця, О. Фісуна, Н. Бокало, С. Трохимчука, Г. Зеленько. У польській науці особливостям функціонування та взаємодії Сейму та Сенату в процесі виконання державно-управлінських функцій приділяється значна увага. Серед праць польських науковців на особливу увагу заслуговують дослідження Я. Окжешика, П. Сарнецького, М. Добровольського, В. Мачейка, В. Орловського, Б. Банацака та ін. Проте в перерахованих наукових розвідках питання взаємодії Сенату із Сеймом розглядаються не комплексно, а переважно в контексті визначення місця й ролі Сенату в системі державних органів або під час розгляду основних функцій польського Сейму.

Насправді обрана автором проблема вимагає всебічного і глибокого наукового аналізу. Необхідно з'ясувати, в якому напрямку відбувалася еволюція взаємозв'язків двох палат польського парламенту в процесі виконання законодавчої функції, наскільки ефективною є така взаємодія, а також визначити, як її можна вдосконалити на сучасному етапі. Мета статті – визначення досвіду, який може бути корисним для оптимізації роботи державних органів нашої держави.

Рішення про створення в Польщі другої палати парламенту – Сенату – було прийняте в процесі переговорів (круглий стіл 6 лютого – 5 квітня 1989 р.), що стало початком трансформації державного устрою. Ураховуючи також факт запровадження інституту президента, відбулося повернення до традиційної для Польщі структури органів державної влади. Згідно з домовленостями круглого столу передбачалося, що Сенат складатиметься зі 100 сенаторів, обраних у цілковито вільних виборах, чого не можна було сказати про Сейм, вибори до якого були демократичними тільки на 35 %, тому що 65 % мандатів були гарантовані для провладних політичних сил. Зазначалося, що «Сенат матиме право законодавчої ініціативи, а також розглядатиме ухвалені Сеймом закони. Сенат може виступити проти прийняття закону, тоді повторне його ухвалення вимагатиме від Сейму більшості у 2/3 голосів» [7, с. 10]. Також Сенат разом із Сеймом мав реалізовувати конституційну функцію: брати участь у прийнятті та внесенні змін до Конституції. Усі перераховані положення були закріплені в Законі про зміну Конституції від 7 квітня 1989 р.

З огляду на вищезазначене слід зауважити, що конституційна позиція Сенату не була чітко визначена. Не було окреслено загального статусу другої палати парламенту, цілей створення, головних завдань та місця в структурі державних органів. Положення стосовно Сенату містилися в розд. 3 Конституції, який отримав назву «Сейм і Сенат Республіки Польща». Сенат порівняно із Сеймом займав набагато слабшу позицію. Лише Сейм відповідно до п. 1 і 2 ст. 20 Конституції залишався «вищим органом державної влади», і тільки він «як найвищий виразник волі народу» мав

реалізувати його суверенні права. До того ж п. 3 ст. 20 Конституції лише за Сеймом визнавав право схвалення та прийняття законів, що визначають основні напрями функціонування держави, а також здійснення контролю за діяльністю інших органів влади і державної адміністрації [15, с. 486]. Отже, аналізуючи зміни, внесені до Конституції і законодавства, можна погодитися з думкою польського науковця П. Сарнецького, що Сенат відродився переважно у формі палати «роздумів і обговорення», сконцентрованої в основному на законодавчій функції, а не у формі палати «опору», інституції, урівноваженої з першою палатою парламенту і такою, що є для неї повноправним партнером [10, с. 15].

Відсутність чіткого визначення взаємовідносин між Сеймом і Сенатом, а також їх правової позиції давало підстави сумніватися в існуванні в Польщі бікамералізму. На цьому наголошувало багато дослідників. Так, польський дослідник В. Орловський вважав, що Сейм втілював у життя волю народу за участю Сенату як другого представницького органу. Таким чином, зміни до Конституції від квітня 1989 р. слід інтерпретувати як намір створення не двопалатного парламенту, а лише другого органу представницького характеру, який би доповнював існуючу систему представницьких органів [6, с. 59 – 60].

Пізніше компетенції Сенату поступово розширюються, за ним визнається право участі в призначенні членів Національної ради юстиції, внесення скарг до Конституційного суду, розгляду звітів Омбудсмана, отримання сенаторами інформації про діяльність від органів державної адміністрації. Процес формування відносно рівної правової позиції Сейму і Сенату було фактично закінчено з прийняттям 17 жовтня 1992 р. так званої Малої Конституції – Конституційного Закону про взаємовідносини між законодавчою і виконавчою владою Республіки Польща та про місцеве самоврядування. У ньому вперше чітко сформульовано, що Сенат разом із Сеймом є органом законодавчої влади. З Конституції ліквідовано запис, який трактував лише Сейм найвищим органом державної влади, таким чином, усунуто його керівну позицію серед державних органів. До найважливіших рішень Малої Конституції слід віднести засаду, згідно з якою постанова Сенату про неприйняття закону або про внесення поправки Сенату до закону вважалася прийнятою, якщо Сейм не відхилив її абсолютною більшістю голосів. Таким чином, Сейму було знижено межу більшості голосів, необхідних для подолання вето Сенату: з 2/3, зазначених у порозуміннях круглого столу, до абсолютної більшості [14, с. 396 – 399].

Функції і повноваження парламенту були доповнені й конкретизовані в прийнятій 2 квітня 1997 р. Конституції Республіки Польща. У ній була визначена модель двопалатного парламенту, яка характеризується наявністю двох окремих органів законодавчої влади – Сейму і Сенату. Сейм займає домінуючу позицію, хоча досить спірним є питання рівня тієї домінації (це питання неодноразово буде поставати

в процесі нашого дослідження).

У процесі діяльності Сенат виконує низку державно-управлінських функцій, серед яких законодавча, конституційна, контрольна, креаційна (системоутворююча). Основна частина компетенцій Сенату як законодавчого органу належить до законодавчої функції. У процесі реалізації даної функції відбувається й найбільш активна співпраця між Сеймом і Сенатом. Визначимо основні законодавчі компетенції Сенату, які вимагають тісної співпраці з Сеймом:

- право законодавчої ініціативи;
- висловлення власної позиції щодо законів, прийнятих Сеймом;
- участь у ратифікації міжнародних угод.

Правом законодавчої ініціативи наділені разом із Сенатом депутати, Президент і Рада міністрів, а також група громадян (100 тис. осіб), які мають виборчі права. Стосовно законодавчої ініціативи Сенату слід зазначити про відсутність сутнісних обмежень щодо її тематики. Існує лише одне обмеження, яке стосується обох палат парламенту: згідно зі ст. 221 Конституції, виключно Рада Міністрів має право законодавчої ініціативи щодо закону про державний бюджет, закону про провізорний бюджет, про зміни до закону про державний бюджет, про отримання державної позики, а також щодо закону про надання фінансових гарантій державою [3]. Право законодавчої ініціативи надається Сенатові як цілісному органу, тому необхідною є його відповідна ухвала. Це свідчить про певну дискримінацію Сенату порівняно з Сеймом, у якому право законодавчої ініціативи мають 15 депутатів.

Конституція, регулюючи процес законодавчої ініціативи, вживає поняття «законопроект». Із цього випливає, що ініціатор повинен внести формально впорядкований текст проекту з назвою, окремими розділами, статтями тощо. До законопроекту згідно з п. 2 ст. 34 Регламенту Сейму, додається відповідне обґрунтування, у якому пояснюється необхідність і мета прийняття закону, прогноуються суспільні, економічні, фінансові й правові наслідки, вказуються джерела фінансування та ін. [8]. Проект Сенату репрезентує й обґрунтовує в Сеймі сенатор-репрезентант, який також зобов'язаний брати участь у роботі над проектом відповідних комісій Сейму, надаючи необхідну інформацію й обґрутовуючи пропоновані рішення. На вимогу сеймових комісій Маршал Сейму може повернути проект закону Сенатові з пропозицією його доопрацювання. На підставі п. 4 ст. 119 Конституції Сенат може відізнати власний законопроект до закінчення другого читання в Сеймі. Сенат міг би, як ініціатор законопроекту, вносити до нього автопоправки до кінця другого читання, проте це вимагало б від нього окремої постанови, тому що право таке не надається окремому сенатору, який представляє законопроект у Сеймі [10, с. 58].

Реалізує Сенат власне право законодавчої ініціативи досить рідко. Хоча в останні роки можна простежити тенденцію активізації законодавчої ініціативи Сенату (табл. 1).

Таблиця 1

**Кількісне порівняння законодавчих ініціатив Сенату Республіки
Польща (1989 – 2009 рр.)**

Каденція	Кількість ініціатив	Прийняті Сеймом
1989 – 1991	27	17
1991 – 1993	9	4
1993 – 1997	19	7
1997 – 2001	27	14
2001 – 2005	26	16
2005 – 2007	19	3
2007 – 2009 (не скінчилася)	61	33
Разом	188	94

Причини такої «пасивності» Сенату, за слушною думкою Я. Окжешика, криються у такому:

- Сенат не має відповідного експертного забезпечення;
- процедура висування ініціативи цілою палатою є досить складною і довготривалою;
- сучасний законодавчий процес усе частіше характеризується тенденцією до зосередження законодавчої ініціативи у виконавчій гілці влади [5, с. 124].

Очевидно, що законодавча ініціатива Сенату має велике значення для оцінювання його взаємодії із Сеймом, проте основним полем їх співпраці залишається подальша робота із законами, прийнятими Сеймом. Слід відразу звернути увагу, що ці законодавчі акти Сейму вже називаються саме законами (ст. 121 п. 1). Як слушно зауважує П. Сарнецький, формально така назва не досить вдала, тому що скерований до Сенату текст ще не є законом, обов'язковим до виконання, і може взагалі не увійти в життя або принаймні бути зміненим [4, с. 62]. Зрозуміло, що назва має формальний характер, але в черговий раз дає підстави переконатися в керівній ролі Сейму як законодавчого органу.

Після цього закон передається Маршалом палати до відповідних комісій задля опрацювання і надання звіту про можливу позицію Сенату щодо даного закону. Існує три варіанти відповіді Сенату: прийняття закону без змін, внесення поправок до закону і відхилення закону загалом. У першому випадку закон скеровується до президента з метою промульгації. У випадку внесення поправок закон повертається до Сейму. Сейм може відхилити поправки абсолютною більшістю голосів, але якщо цього не відбувається, то поправки вважаються прийнятими і закон скеровується до президента. Ідентично відбувається відхилення сенатського вето стосовно певного закону. Якщо пропозиція про

відхилення постанови Сенату не отримає абсолютної більшості голосів, закон вважається неприйнятним, а Сейм може його розглядати повторно лише після нової процедури законодавчої ініціативи.

В основному Сенат використовує другу з перерахованих можливостей. Згідно зі статистичними даними, Сенат вносить поправки майже до половини прийнятих Сеймом законів. Проте кількість внесених Сенатом змін не може свідчити про ефективність діяльності Сенату в цій сфері. Як свідчать критики бікамералізму в Польщі, більшість поправок мають редакційний, а не сутнісний характер. Проте серед прийнятих Сеймом поправок є такі, які не тільки суттєво змінили діюче право, а також безпосередньо вплинули на щоденне життя громадян. Особливу увагу в цьому контексті слід приділити питанню реакції Сейму на поправки, внесені Сенатом до законів, ухвалених Сеймом (табл. 2).

Таблиця 2

Реакція Сейму на поправки, внесені Сенатом до законів

Каденція	Кількість законів, до яких Сенат вніс поправки	Кількість законів, до яких Сейм прийняв всі поправки	Кількість законів, до яких Сейм прийняв частину поправок	Кількість законів, до яких Сейм відхилив всі поправки
I	84	18	49	11
II	47	13	24	6
III	207	37	157	13
IV	372	106	238	26
V	495	219	260	15
VI	175	78	81	13
VII	198	122	59	8
Усього	1578	593	868	92

Наведені дані вказують на зростання поваги з боку Сейму до законодавчої діяльності Сенату. Це знаходить відображення в збільшенні кількості законів, до яких Сейм приймає всі застереження Сенату.

Особливу увагу під час розгляду питання внесення поправок до законів, ухвалених Сеймом, слід приділити їх сутності й глибині. Як слушно зауважує Я. Окжешик, у Польщі маємо справу з нерівноправною, асиметричною двопалатністю. Саме така структура парламенту з домінуючою роллю однієї палати укріплює природну тенденцію до конкуренції і компетенційних суперечок між палатами [5, с. 140]. Це підтверджує і практика функціонування парламенту. Стосовно меж і змісту поправок Сенату до законів, ухвалених Сеймом, між палатами парламенту довгий час мали місце конфлікти. Вони були пов'язані з тим, що Конституція визнавала за Сенатом право внесення поправок до законів, однак не визначала меж і глибини можливих втручань в їх зміст. У зв'язку з цим протягом 1989 – 2002 рр. виникла

низка компетенційних спорів, які вирішувалися як політичними шляхами, так і через звернення до Конституційного Суду.

В існуючих на сьогоднішній день рішеннях Конституційного Суду з'явилися аргументи на користь диференційованого трактування межі можливих поправок Сенату залежно від того, чи поправки були ухвалені до нового закону, який уперше вносить визначену сферу, чи стосуються зміни закону, прийнятого раніше (новелізації). Щодо нових законів суд був схильний допустити більшу свободу Сенату в ухваленні поправок у межах п. 2 ст. 121 Конституції. Більш жорстку позицію він зайняв стосовно змін до вже існуючих законів. Основним обмеженням Конституційний суд визначав суворе дотримання змісту новелізації закону. У своїх рішеннях суд наголошував на тому, що Сейм скеровує до Сенату вже «закон», а не «законопроект». І даний документ має для Сенату фундаментальне значення, тому його опрацювання має відбуватися в межах змісту і форми, ухвалених Сеймом. Це означає, що діяльність Сенату в цьому випадку не трактується як продовження роботи над проектом. Узяті до уваги в процесі законодавчої процедури в Сеймі положення можуть бути ухвалені лише шляхом нової законодавчої ініціативи. Ці зміни, що впливають з рішення суду, зокрема, були внесені пізніше до регламенту Сенату. Згідно з п. 1 ст. 69 регламенту, якщо в процесі роботи над законом, ухваленим Сеймом, Сенат вважає за необхідне внесення законодавчих змін, які виходять за межі предмета закону, що розглядається, тоді разом з проектом постанови в справі закону на обговорення Сенату надходить пропозиція про внесення відповідної законодавчої ініціативи (разом з проектом відповідного закону) [9]. Якщо ця умова не виконується, то можна вести мову про приховану законодавчу ініціативу.

Як видно, рішення Конституційного суду мають значні наслідки для Сенату, обмежуючи його здатність під час законодавчого процесу виражати позицію, відмінну від сеймової більшості, відмовляючи Сенату в праві представляти самостійну й незалежну політичну позицію. Відповідно до вимог Конституційного Суду це може відбуватися лише за допомогою законодавчих ініціатив Сенату. На практиці функціонування парламенту означає менші можливості для Сенату, ніж мають окремі депутати, які на кожному етапі законодавчого процесу можуть вносити власні пропозиції, не обмежені сферою проекту закону [5, с. 148].

Таким чином, можна дійти висновку, що існуюче положення, наведене в п. 2 ст. 121 Конституції, не дає чіткого окреслення рівня фактичної законодавчої влади Сенату, не визначає достатньо прозоро компетенції Сенату під час процедури внесення поправок до закону. Досвід застосування вищезгаданого положення Конституції Сенатом і Конституційним судом дає всі підстави для запровадження доповнення до Основного Закону, у якому б чітко було окреслено предметні кордони поправок Сенату.

У контексті розгляду питання про поправки Сенату слід звернути увагу

на відсутність будь-яких арбітражних (узгоджувальних) механізмів між двома палатами. Такі механізми функціонують у більшості двопалатних парламентів світу. Найпопулярнішими є комісії з представників обох палат, які спільно працюють над виробленням консенсусних рішень. Також однією з цікавих форм медіації є процедура *navette*, яка полягає у вільному русі законопроекту з однієї палати в іншу аж до позитивного результату, тобто до моменту, коли обидві палати погодяться на один зміст законопроекту [13, с. 293]. Спроби побудови медіаційних механізмів у польському парламенті спостерігалися під час першої каденції Сенату, коли була створена спільна комісія. Проте дана ініціатива не була підтримана під час наступних каденцій. Це є однією зі значних перешкод на шляху до повноправної участі Сенату в законодавчому процесі.

Досить рідко Сенат використовує можливість відхилення закону загалом. Це обумовлено меншою ефективністю такої діяльності. Така тенденція також пояснюється мінімальною різницею в політичному складі обох палат парламенту, тому значних ідеологічних та програмних розходжень між ними майже не буває.

Особливу процедуру, дещо відмінну від ухвалення інших законів, застосовує Сенат до Закону про бюджет. Як уже зазначалося раніше, законодавча ініціатива у сфері фінансових законів, у тому числі й бюджетного, належить виключно Раді Міністрів. Спосіб, окреслений у Конституції стосовно бюджетної процедури, викликає певні контроверсії стосовно повноважень Сенату. Так, у ст. 223 зазначається, що Сенат може ухвалити поправки до закону про бюджет протягом 20 днів після надання його до Сенату. Але це положення не дає чіткого уявлення про те, чи може Сенат виразити волю про відхилення даного закону. Більшість дослідників вважає, що Сенат не має права відхилити закон про бюджет, він може лише прийняти його або внести необхідні поправки [5, с. 129; 12, с. 54]. До того ж це можна здійснити за пропозицією Комісії бюджету і національних фінансів, яка має приготувати проект постанови Сенату після отримання пропозицій сенатських комісій. Існують і позиції окремих правників, які визнають право Сенату на відхилення закону про бюджет.

Одним із проявів законодавчої функції Сенату є висловлення згоди на ратифікацію або денонсацію міжнародних договорів, яке передбачено п. 1 ст. 89 Конституції і повинно бути виражено у формі закону. Активніше заангажований Сенат у процедуру ратифікації міжнародних умов, що надають міжнародній організації або органу компетенції органів державної влади в деяких сферах (ст. 90 Конституції): Сейм і Сенат повинні дати свою згоду більшістю у 2/3 голосів у присутності щонайменше половини передбаченої законом кількості послів і сенаторів. Але Сейм може вибрати й інший порядок ратифікації договору шляхом загальнонаціонального референдуму [3]. Так сталося у випадку висловлення згоди стосовно договору про приєднання Польщі до Європейського Союзу – Сейм видав розпорядження про проведення

референдуму. Такий вибір був обумовлений не стільки намаганням Сейму позбавити Сенат широких повноважень під час прийняття рішення про приєднання, скільки загальним очікуванням, щоб воно було прийняте народом шляхом референдуму [1, с. 261].

Проте факт надання тільки Сеймові права прийняття рішення щодо способу висловлення згоди на ратифікацію зазначеного міжнародного договору викликає суперечності через факт надання привілеїв одній палаті за рахунок іншої. На думку В. Соколевича, більш обґрунтованим і чітким було б прийняття даного рішення Народними зборами або, якщо вже Сеймові надані такі повноваження, хоча б збільшити кількість голосів при прийнятті рішення до абсолютної більшості в присутності передбаченої законом кількості депутатів замість передбаченої ст. 90 п. 4 їх половини [11, с. 13].

При цьому, як вважає М. Київський, виникають також сумніви щодо характеру та суті постанови Сейму про референдум як спосіб прийняття рішення про ратифікацію міжнародної угоди, тому що референдум може бути призначений не обов'язково Сеймом, але також і президентом, за згодою Сенату. Це, у свою чергу, могло викликати непорозуміння і конфлікти, особливо у випадку призначення референдуму двома органами державної влади.

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що хоча Сенат згідно з Конституцією є органом законодавчої влади, проте за умов, коли Сейм диспонує визначеною більшістю, він може повністю змінити таке становище другої палати. Нерівноправність Сенату щодо Сейму в законодавчому процесі посилюється самостійністю під час розгляду питання про прийняття або відхилення президентського вето щодо законів. Важливо, що така нерівноправність обіймає ключову для парламенту законодавчу функцію. Через те що участь Сенату в законодавстві мало чим відрізняється від обов'язкової консультації, існує думка, що польський бікамералізм є «дефектним» [2, с. 79].

Якщо проаналізувати зміни у здійсненні законодавчої функції, які сталися після відновлення Сенату як другої палати польського парламенту, можна визначити таку тенденцію, що роль Сенату в здійсненні законодавчої функції зменшувалася.

Аналізуючи питання бікамералізму в Польщі, необхідно зазначити, що протягом існування Сенату з 1989 р. тривають дискусії стосовно його реформування й удосконалення. Серед останніх пропозицій, які впливають безпосередньо на виконання законодавчої функції парламенту, слід виділити: 1) збільшення до 3/5 голосів, необхідних для відхилення постанови Сенату щодо закону, ухваленого Сеймом; 2) запровадження участі Сенату в повторному ухваленні законів після їх вето президентом; 3) запровадження спільної (узгоджувальної) комісії Сейму і Сенату, для вироблення спільних позицій і розв'язування можливих конфліктів між палатами парламенту. Існують навіть

пропозиції ліквідації обмежень щодо змісту поправок, які вносяться Сенатом до законів [11, с. 3].

Проблемою польського парламенту, яка вимагає негайного вирішення, є також відсутність диференціації політичного складу Сейму і Сенату. Практика функціонування двопалатних парламентів доводить, що сенс існування другої палати найбільш очевидний, коли її політичний склад значно відрізняється від складу першої. Це досягається шляхом різного типу репрезентації обох палат (наприклад, нижча палата парламенту – репрезентація загальнополітична, вища – репрезентація територіальна), а також відмінних засад вибору і каденції палат. У Польщі «Закон про вибори до Сейму і Сенату» не забезпечує достатніх механізмів, що диференціюють результати виборів до обох палат. Упровадження мажоритарної системи виборів до Сенату (за пропорційних до Сейму) не стало таким механізмом в умовах домінування політичних партій у політичному житті країни. Як результат Сейм і Сенат реалізують загальнополітичний тип репрезентації.

Ураховуючи досвід Польщі, зазначимо, що запровадження Сенату посилить процес демократизації державної влади в Україні, сприятиме ширшому представництву територіальних інтересів на державному рівні. Проте запровадження в Україні Сенату на сучасному етапі може порушити існуючі, досить нестабільні на сьогодні механізми взаємодії органів державної влади. Також необхідно враховувати, що в Україні, на відміну від Польщі, друга палата традиційно не була елементом законодавчої влади, а отже, не має досвіду функціонування двопалатного парламенту.

Список використаних джерел

1. **Dobrowolski M.** Zasada dwuizbowosci parlamentu w polskim prawie konstytucyjnym / Marek Dobrowolski. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2003. – 304 s.
2. **Jarosz Z.** Parlament – model konstytucyjny a praktyka ustrojowa / Z. Jarosz. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2006. – 203 s.
3. **Konstytucja** Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Resum dostep : www.sejm.gov.pl.
4. **Kudej M.** Postepowanie ustawodawcze w Sejmie RP / Marcin Kudej. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 1998. – 114 s.
5. **Okrzesik J.** Polski Senat: studium politologiczne / Janusz Okrzesik. – Warszawa : Kancelaria Senatu, 2008. – 201 s.
6. **Orlowski W.** Senat Trzeciej Rzeczypospolitej : geneza instytucji / W. Orlowski. – Zamosc : Wydawnictwo Polihymnia, 2000. – 278 s.
7. **Porozumienia** Okraglego Stolu (Warszawa 6 lutego-5 kwietnia 1989 roku): [Opracowanie redakcyjne i techniczne W. Salmonowicz]. – Warszawa : NSZZ «Solidarnosc», 1989. – 272 s.
8. **Regulamin** Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej zatwierdzony Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. – Resim dostep : www.sejm.gov.pl.

9. **Regulamin** Senatu Rzeczypospolitej Polskiej zatwierdzony Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 listopada 1990 r. – Resim dostęp : www.senat.gov.pl.

10. **Sarnecki P.** Senat RP a Sejm i Zgromadzenie Narodowe / P. Sarnecki. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 1999. – 112 s.

11. **Sokolewicz W.** O potrzebie reformy Senatu / W. Sokolewicz // Państwo i prawo. – 2001. – № 11. – S. 45 – 56.

12. **System** organów państwowych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej / [Zieba-Zalucka H., Kaczmarczyk K., Kijowski M. i in.] ; pod red. H. Zieba-Zaluckiej. – Warszawa : Wydawnictwo prawnicze «LexisNexis», 2007. – 319 s.

13. **Szymanek J.** Druga izba we współczesnym parlamencie. Analiza porównawcza na przykładzie europejskich państw unitarnych / J. Szymanek. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2005. – 539 s.

14. **Ustawa** konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym // Moldawa T. Konstytucje Polskie 1918-2008 / T. Moldawa. – Warszawa, 2008. – S. 395 – 412.

15. **Ustawa** z 7 kwietnia 1989 r. o zmianie Konstytucji PRL // Historia ustroju i prawa w Polsce 1918 – 1989: Wybór źródeł / S. Rogowski. – Warszawa, 2006. – S. 486 – 492.

Надійшла до редколегії 17.12.09